

EGY ÚJABB FOGALOM AZ ONLINE ETNOGRÁFIÁBAN: VERNACULAR AUTHORITY

Robert Glenn Howard: *Digital Jesus*¹

Az elmúlt években a közösségkutatások képviselői és az online etnográfia művelői közül egyre többen használják a Robert Glenn Howard által 2011-ben bevezetett „vernacular authority” fogalmát. A jelenséget *Digital Jesus. The making of a New Christian Fundamentalist Community on the Internet* című munkájában ismerteti. A szerző úttörő jellegű online etnográfiai tereptapasztalataiból vezeti le és elemzi a *vernacular authority* jelenségét, egyúttal felvázolva azt is, hogy különböző online közösségekben mennyire eltérő szerepe, jelentősége lehet. A továbbiakban e kötetet kívánom – részben kritikai szempontok szerint – ismertetni.

Robert Glenn Howard a Wisconsin-Madison Egyetem Communication Arts tanszékének professzora, az Összehasonlító Irodalom és Folklor Tanszék vezetője (Department of Comparative Literature and Folklore Studies), a digitális kutatások program (Digital Studies) vezetője, kulturális antropológus, aki az 1990-es évek elejétől folytat internetes antropológia (online etnográfiai) kutatásokat online szerveződésű vallási mozgalmak körében. A kaliforniai Berkeley egyetemen (BA), a UCLA-n (MA) folytatott tanulmányai után a University of Oregon egyetemen szerzett PhD fokozatot (2001), témája „a látomások vernakuláris retorikája az interneten” volt.² Az antropológia online terepének, illetve az online és offline valóságok egymásra épülésének egyik legismertebb alakja. A recenzált kötet nemzetközi sikerei is hozzásegítették, hogy az amerikai piacot kinője, és a szerző az európai tudományos színtér rendkívül aktív tagjává is váljon: előadásai mellett workshopokat és nyári kurzusokat tart az öreg kontinensen. Mint a tudományterület egyik fő guruja, 2017-ben megalapította a SIEF (International Society for Ethnology and Folklore) Digital Ethnology and Folklore munkacsoportját.³ A recenzált kötet a szerző PhD dolgozatán túl posztdoktori tanulmányait és további egy évtize-

des kutatási eredményeit foglalja össze. Máig fő művének tartják e kötetet.

A *Digital Jesus* rendkívül nagy mennyiségű online etnográfiai terepmunkára és a résztvevők személyes életvilágának megismerésére egyaránt építi következtetéseit, illetve kritikusan mutatja be a 21. századi folklórjelenségek, az alternatív vallásosság és a millenáris mozgalmak recens antropológiai vitáit. Következtetéseiben alapvetően kvalitatív vizsgálatot végez, talán túlságosan is elhanyagolva a rendelkezésre álló igen nagy anyag kvantitatív elemzésének lehetőségét.⁴ Könnyed stílusa és közérthető nyelvezete miatt korántsem csupán szakkönyvnek tekinthető: a szerző az amerikai antropológia irodalmi fogékonyságú retorikáját alkalmazza. Közérdeklődésre is számot tartó témáival, szövegközi hivatkozásainak és jegyzeteinek minimalizálásával olvashatóvá teszi művét. A kontinentális európai tudományos érvelés feszségével, és néha indokolatlanul is szakmai – elvont – fogalmakat használó nyelvezetével szemben talán csapongónak is tűnhet számunkra a személyes élményekre, beszámolókra építő, az adatközlők és az online szövegek hivatkozásait lazán kezelő stílus. A szerző személyes élményekkel, adatközlőkkel folytatott párbeszédekkel és az interneten megjelenő be-
szédesemények sorával illusztrálja érvelését.

A kötet a legfontosabb fogalmakat elemző, és a kutatás módszertanát is bemutató bevezetővel kezdődik (1-22. old.). Ebben a szerző bekapcsolódik a kortárs online folklórkutatás és a vernakuláris vallásosság (*vernacular religion*) fogalmának szakmai viták kereszttüzeiben lévő diskurzusába. Kritikusan fogalmaz a „populáris vallás” és a „hagyomány” fogalmának múltra koncentrálnak használatával kapcsolatban. Különösen két alapfogalmát elemzi: a „vernakularitást”⁵ (4-10. és 18-22. old.), illetve az általa bevezetett „virtuális egyház” (*virtual ekklesia*)⁶ fogalmát (11-18. old.). Emellett az amerikai antropológia egyik fő diskurzusához kíván kapcsolódni az online folklórfolyamatok vizsgálatával.

1 Könyvkritika Robert Glenn Howard *Digital Jesus. The making of a New Christian Fundamentalist Community on the Internet*. New York University Press, New York – London, 2011, 213 oldal, tárgyszójegyzékkel.

2 Forrás: <http://rghoward.com/Howard.CV.pdf> (letöltve: 2017.11.27.)

3 A munkacsoportnak a recenzio szerzője is tagja.

4 A szerző későbbi munkáiban is a kvantitatív adatárakat és ennek „mérési eredményei” ellenére is a kvalitatív kutatási irányt részesíti előnyben.

5 Mind a folklórral, mind pedig a vallásossággal kapcsolatban alkalmazza ezt.

6 Ezt úgy ismerteti, mint a modern, alternatív közösségek egyik formáját.

Ezt követően a szerző további öt tematikus fejezetben konkrét témákat elemez, majd az utolsó fejezetben (*Conclusions: Attending to Vernacular Theology* címmel) összefoglalja a kötet tanulságait (171-177. old.). Néhány magyarázó jegyzet után (179. old.) a szakirodalom következik (181-200. old), továbbá név- és tárgyszójegyzék, feltüntetve az előfordulási helyeket, ami különösen hasznos egy olyan kötet esetében, amelynek ilyen szerteágazó tematikája van (201-211. old.). Az utolsó oldalon a szerző rövid (talán túlságosan is lényegre törő) bemutatása található (213. old.), publikációs adatait a szakirodalom tartalmazza.

A bevezetés a kötet további fejezeteinek megértéséhez szükséges alapvető elemzést tartalmaz: azt, hogy miért tekinthető újszerűnek az online közösségépítés és vallási közeg (mint virtuális egyház), illetve azt, hogy például a „végidő” (*End Times*) újszerű megjelenése és a bibliai interpretációk aktualizálása hogyan zajlik e csoportokban. Szerinte nagyon is ritualizált és – a résztvevők által – kontrollált, de csak ritkán *expressis verbis* kinyilvánított szabályok (előírásá váló gyakorlatok) szorítják kezek közé a kommunikációt.

A kötet 2. fejezete (a bevezetés utáni első elemzés) a 2001. szeptember 11.-i terrorcselekmények internetes folklórmegjelenésével foglalkozik. Ennek természetesen saját témájához kapcsolódó vallási vetületét vizsgálja, illetve azt, hogy mennyiben használták fel ezt a végítélet- és apokalipszis-narratívákhoz. A változó világ traumatikus eseményeinek és narratíváinak szelekciója és transzformációja plasztikusan jelenik meg a fejezet elemzésében.

A kötet 3. fejezete az online közösségek kialakulásának hajnalát elemzi, azt, ahogyan e-mail levelezőlisták és továbbküldések által a „végidővárás” narratívája közösségkonstrukciós elvvé vált. Szemben a nagy egyházak és a kezdeti online csoportok széles körű diskurzusával, néhány résztvevő egymásra talált – e-mailek továbbküldése által szelektálódott szereplőgárdát hozott létre – egy olyan viszonyulás mentén, ami korántsem volt „mainstreamnek” nevezhető a szerző szerint. E sajátos narratív tudás és értékpreferencia kiépülésének motivációs és a kommunikáció sajátosságában gyökerező hátterét adja a szerző.

A kötet 4. fejezete a következő lépést mutatja be, amikor a levelezőlisták csatornái az aktivistákat elkezdtek ritualizált közösségi kommunikációba tömöríteni a web széleskörű elterjedésével és megszokottá válásával – az USA-ban – az 1990-es évek második felében (1996–2000). Ezt többek között Marilyn

Agee „*Bible Prophecy Corner*” című honlapjával demonstrálja a szerző, így elemzése konkrét adatokra épül. A szerző által elemzett másik fő virtuális egyház a Lambert Dolphin által szerkesztett web-oldal, ami az előző fórummal szemben nagyobb teret enged a sokszínűségnek és az alternatív mintáknak, elképzeléseknek. Elemzését azonban sok más mozgalom és szerveződés vizsgálatára is alapozza.

A kötet 5. fejezete az internetes kommunikáció újabb szakaszában történt változásokat elemzi: amikor a részvételen alapuló webes felületek dominanciára törtek, szemben a közvetlen üzenet-kapcsolatokkal és a bemutatkozó/informatív oldalakkal. Ekkor felértékelődik a központi akarat (moderátor) szerepe. Blogok és fórumok sora jön létre úgy, hogy ott immár nem decentralizált és liberalizált kommunikáció zajlik: a kilógó vagy oda nem illő tartalmak kiszűrésével az érték- és érdeklődés-mentén szerveződő csoportok újszerű közösségi szabályokat alkotnak, és a csoportok zártabbá válnak (a narratívakészlet és a reprezentatívá váló tartalmak, és ezáltal a szereplők tekintetében is).

A kötet 6. fejezete már részben olyan végkövetkeztetéseit megelőző, alapvető kérdéssel foglalkozik, hogy az előítéletek és a szelekciós törekvések hogyan alakulnak az általa vizsgált virtuális közösségekben. Azt elemzi, hogy a virtuális tér felszabadult – és éppen ezáltal az egyéni tabuk és korlátok leküzdésére alkalmas – kommunikációja hogyan alkotja meg saját korlátait és szelekciós rutinját, ezzel együtt belső alap-narratívakészletét és értékpreferenciáit. Az ellentmondások és a radikális, fundamentalista törekvésekbe nem illő megnyilvánulások kiküszöbölésének, a közösségi reakciók formáló erejének elemzése a kötet egyik legelgondolkodtatóbb része, sok párhuzamot találhatunk más virtuális és offline közösség működésével kapcsolatban is.

A kötet utolsó, 7. fejezete a konklúziókat tartalmazza. A korábbi fejezetekben vizsgált két fő mozgalomnak tipológiai szembeállításával és elemzésével a korábbi konkrét elemzések jól érthető tanulságait adja meg. A szerző szerint az aktorok nem homogenizálhatók úgy, hogy a virtuális egyházba csatlakozás motivációs hátterét és az ottani magatartásokat szembeállítjuk az ilyen mozgalmakban részt nem vevők magatartásával. A szelekció és a relevancia kérdésében az aktorok diskurzustere (*discursive space*) sajátos belső világot teremt, amelyek azonban korántsem egynemű és mindenben hasonló csoportidentitást alapoznak meg. Még az egész kötetten átívelve megjelenő, központi szervezők (Marilyn Agee és Lambert Dolphin) szerepe

sem egyöntetű: sőt, egymással szembeállítható tendenciákat mutatnak. Az általuk létrehozott virtuális eklézsiáknak például a toleranciához (és kizárólagosságra törekvéshez), a kívülállók véleményéhez, vagy a belső és külső mássághoz való viszonya is alapvetően különbözik. A szerző ezt a különbséget indokolni is kívánja. Felhívja a figyelmet arra is, hogy a vallásantropológusoknak – mivel a világ és a technológiai háttér egyre gyorsabban változik – egyre gyakrabban kell újragondolni saját elméleti keretüket, fogalomrendszerüket. Megállapításait tehát nem kívánja időben kiterjeszteni, szükségesnek tartja a virtuális vallási csoportok további kutatását.

Az online etnográfia és az alternatív vallási közösségek, online csoportok kutatás-módszertani és elméleti kérdéseiben a kötet nem csupán eligazítást ad, hanem a gyakorlatban is alkalmazza azokat a módszertani fogásokat, amelyekre elméleti bevezetőjében kitér. A virtuális vallási közösségek és a modern fundamentalizmus, illetve a posztmodern millenáris mozgalmak szempontjából rávilágít olyan kérdésekre is, amelyeket a szereplők offline életvilágának megismerése nélkül nem válaszolhatna meg. A szerző arra a következtetésre jut, hogy a személyes, megélt vallás offline tereit és az egyéni életutakkal kapcsolatos háttereket, motivációkat önmagában az online aktivitás alapján nem tudná a kutató kellően felmérni. Az egyéni életvilágokban is gyökereznek olyan motivációk, magatartásminták és fogékonyságok, amelyek megmagyarázzák az online kommunikáción belüli magatartást, értékpreferenciákat és bevéődéseket. Ezek erőterében vannak vallási folklórrá bizonyos narratívák, szokások és értékek.⁷ A *vernacular authority*⁸ fogalmával azt a folyamatot kívánja a szerző szakterminussá emelni, amikor az egyes szereplők (aktorok) nem csupán az online csoportok aktív tagjai, hanem egyben az online kommunikáció sodrában a csoport szabályrendszere, illetve az online tartalmak alakítása feletti hatalmukat is felismerik. A párhuzamos bebeszélés/

alakítás tudata, mint az aktorok kognitív háttere és online közösségi identitástudatuk része, a csoportok különböző mértékű decentralizálódását, a hatalom aktorokra delegál(ódás)ását segíti elő. Howard azonban ellenkező irányú (centralizációs, a kontrollra irányuló) törekvéseket is ismertet, amelyek szintén tartós online terepmunkája során rajzolódtak ki előtte, és amelyeket az online tér egyes tagjai körében (tehát nem csak a mediátorok, szerkesztők stb.) szintén jól felismerhetők. A többirányú, párhuzamos alakulási folyamatok miatt a *vernacular authority* nem egy „bizonyos” online közösségtípust jellemez, hanem az egyik fontos alakulási tendencia és jelenség az online közösségek körében. A klikkek és alcsoportok körében a *vernacular authority* felé ható folyamatok (a normaalkotás és kultúrakonstrukció terén) akár szembe is kerülhetnek az online fórum vagy csoport mainstream kommunikációjával. A *vernacular authority* folyamatosan heterogén kommunikációs közegében a normatív szokások és változó (diszkurzív) jelentésrétegek az aktorok számára azt az eufórikus látszatot keltik,⁹ hogy ők határozzák meg az online csoport arculatát.

A kötet értelmezési tere azonban természetesen nem korlátlan. A szerző (talán túlságosan is) az angol nyelvű (főleg amerikai) virtuális médiára koncentrált, ebből von le következtetéseket, amelyek a világ más térségeire és virtuális közösségeire talán kevésbé érvényesek. A társadalmak és társadalmi csoportok digitális dimenziói, ezek szerepe, dinamikája, heterogenitása ugyanis legalább olyan sokféleséget mutat, mint maga a kulturális sokszínűség. Ezért Robert Glenn Howard azt javasolja, hogy néhány évenként gondoljunk újra kutatási kérdéseinket, módszereinket, elméleti keretünket. Ezt ő a kötet óta megtette, és kutatási irányultsága a nagy online folyamatok felé terelődött, így például legutóbb az elnökválasztás hónapjaiban a Trump-kampány álhíreinek és rémhíreinek online terjedését elemezte. A szerző által hangsúlyozott időszakos újraértelmezéseken túl a fogalmi önreflexió az angolszász internetes kommunikáción kívüli terekre nézve is indokolt lehet. A szerző kevésbé veszi számításba azt (mivel az általa vizsgált csoportoknál ez a jelenség elsikkad), hogy a virtuális egyházaknak

7 A recenzált kötetben írt tézisei óta Robert Glenn Howard tevékenysége elmozdult az online network-kutatások és a statisztikákat is képző szoftveres tartalom- és szövegelemzések felé, de álláspontom szerint a Digital Jesus alapját képező tartós, online és offline (multi-sited) terepmunkája, a résztvevő megfigyelés ezekkel az újabb módszerekkel nem lett volna helyettesíthető. Ezért számomra a „korábbi” munkamódszere meggyőzőbb.

8 Nehéz a fogalom magyarra fordítása, hiszen az *authority* szó itt egyszerre utal a hatalomra, bebeszélésre, a megosztott tekintélyre, decentralizált hatalomgyakorlásra és ennek az aktorok általi felismerésére.

9 E látszat nem nélkülözi a tapasztalati alapot, hiszen bizonyos részben igaz. Az egyes aktorok egyéni vallásossága és tudás-regisztere természetesen különböző, és a csoport kommunikációjában kisebb-nagyobb hatást kelt részvétele, ezzel a dialektikusnak feltételezett társadalmi (kognitív és kommunikáció-alapú) valóság mellett érvel Howard is.

is lehet offline tere, amelyekben máshogy működnek a vallási gyakorlatok, és más elméleti keretek is aktiválódhatnak, mint amelyekre a szerző a következtetéseit építi. A szerző kifejezetten virtuális vallási csoportokat vizsgál, és az offline szerveződések virtuális vetületét alig – legfeljebb kontrasztként¹⁰ – veszi figyelembe.

E recenzió írójában hiányérzetet hagyott, hogy – bár a kötet olvasásakor a kommunikáció diskurzusokban történő kibomlását és megalkotását, az alakulás folyamatát vizsgálja a szerző, mégis – teljesen hiányzik a diskurzuselmélet (akár kritikái) alkalmazása és fogalmainak használata. Michel Foucault, Teun van Dijk, Norman Fairclough vagy akár Arturo Escobar művei közül egy sem jelenik meg még az irodalomjegyzékben sem.¹¹ A szerző elsősorban az amerikai kortárs vallásantropológia nagy alakjaihoz, például David D. Hall,¹² Robert Orsi,¹³ Trevor Blank¹⁴ és Leonard Norman Primiano¹⁵ által fémjelzett diskurzushoz kíván kapcsolódni. Talán ez is indokolja, hogy terepmunkája brit, de főleg az USA-beli csoportokra és az angol nyelvű kommunikációra épül. Fogalomhasználatában ugyan megjelenik a diskurzus (*discourse*) és a diszkurzív tér (*discursive space*) fogalma, azonban ezeket inkább a verbális kommunikáció és a kommunikációs „közeg” fogalmának szinonimájaként használja, nem a diskurzuselemzés fogalmi körébe illeszthető módon. Nagyon hasznos lett volna véleményem sze-

10 Úgy, mint ami nem a *vernacular authority* fogalmába tartozik.

11 Ez a hiányosság azért is szembetűnő, mert a diskurzuselemzés fogalmaival és elméleti keretében jól magyarázhatók lennének azok a kérdések, amelyek foglalkoztatják a szerzőt: például, hogy az adott online felületeken miért alakul ki átfedés a közös narratívakészletben és értékorientációban, vagy az, hogy a moderátor beiktatása és az adott online térben szerepvállalása mennyiben befolyásolja az ottani „folklorfolyamatokat”.

12 Aki a megélt vallás fogalmának megalkotója, a kis- és nagyhagyomány (Robert Redfield fogalompárja) vagy akár a népi vallás illetve helyi vallás fogalmának helytállóságával is vitatkozva.

13 Aki a hivatalos kontra populáris vallás fogalompárral kapcsolatos kritikáit már a 80-as években megfogalmazta, egy New York-i városrész „népi” vallásosságának vizsgálatá során.

14 Aki a vernakuláris folklor és az internet és folklor kapcsolatának fiatal, ámde közismert képviselője.

15 Az ő nevéhez fűződik a vernakuláris vallás fogalmának kidolgozása, amit – utóbbi két évtizedben – a vallásantropológia egyik alapfogalmának tekinthetünk.

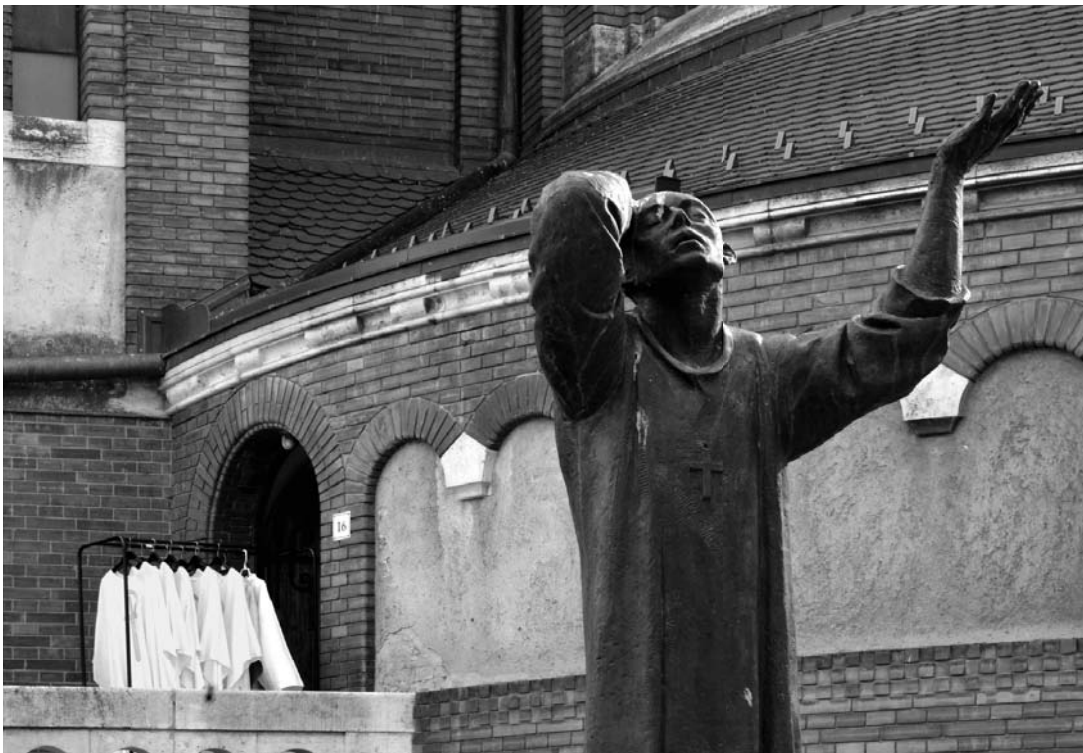
rint, ha a szerző elmélyül a diskurzuselemzés különböző elméleteiben, hiszen a kötet kérdésfelvetéseit és válaszait is nagyban árnyalhatta volna a diskurzuselemzés módszereinek beemelése a kutatásba.

Kétségtelen, hogy olyan témát dolgoz fel a kötet, amire a szakirodalomban kevés példa akad: a weben létrejött új vallási mozgalmak narratíva- és értékészletének (ki)alakulása és közösségeik kiépülése, változása; hogyan reagálnak a külső világ eseményeire, témáira, tehát a szélesebb társadalmi valóság és online/offline kontextus milyen kölcsönhatásba kerül ezekkel a virtuális egyházakkal, miként épül be a csoportok világába. Hiánypótló jellege miatt hasonlóan komoly hatást váltott ki, mint a néhány évvel korábban megjelent Paolo Appolito *The Internet and the Madonna* (Chicago: University of Chicago Press, 2005) című, szintén online vallási aktivitást elemző munka. Robert Glenn Howard meggyőzően és árnyaltan vizsgálja, hogy milyen szerepet játszhatnak a virtuális folklorközégek tagjai a vernakuláris vallási csoportok kultúra-konstrukciójában. Célkitűzéseit a szerző teljesíti: témáját magabiztosan, nagy mennyiségű gyűjtött anyag alapján, meggyőzően fejti ki és következtetéseit logikusak, érthetőek, az általa bevezetett fogalmak jól hasznosíthatók más kutatások során.

Az új típusú, virtuális dimenzióval (is) rendelkező társadalmi csoportok és kultúrák, az online folklorfolyamatok kutatása az elmúlt évtizedben az antropológia és folklorisztika egyik fontos területévé vált, amelynek Magyarországon is egyre több művelője van. Közülük sokan a Replika 2015-ös, 90–91. tematikus számában ismertették kutatásukat, és azóta idén Szegeden átfogó konferenciát is tartottak (reméljük, hogy tanulmánykötet is lesz az ott elhangzott előadásokból). Ezért is fontos ismerünk e tudományterület egyik alapművének számító *Digital Jesus* kötetet.

A kötetet elsődlegesen az online etnográfiaival, az internetes csoportok antropológiai kutatásának elméleti és gyakorlati kérdéseivel foglalkozóknak, az online folklor kutatóinak, az alternatív vallásosság iránt érdeklődőknak – ezen belül főleg a modern keresztény fundamentalizmus és a virtuális közösségkonstrukciók kutatóinak – ajánlanám. Mivel a szakmai nagyközönség számára is jól érthető szöveg (olvasmányos angolsággal íródott), e szűk tudományterületen, az online etnográfia kutatóin kívüli szociológusok, antropológusok, a vallási néprajz művelői és más vallástudományi és közösségtanulmányok készítői számára is rendkívül tanulságos olvasmány lehet. Rámutat például arra,

hogy az új technológiák milyen újszerű folklórközeget, kulturális konstrukciókat, sajátos szelekciós (és normaalkotó) rutint, illetve csoportszerveződési magatartásmintákat hozhatnak létre. A világ nem (csak) ismétli önmagát, de merőben új formákat és tartalmakat is nyerhet, ezért sem lehet soha átfogóan és véglegesen modellezni.

Fotó: Kerti Borbála